

UDK 811.163.4(497.6)'374
81'374(048.83)

Primljeno: 15. 12. 2019.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Halid Bulić

ALTERNATIVNA LEKSIKOGRAFIJA I ANTIRJEČNICI U BOSNI I HERCEGOVINI

U radu se govori o alternativnoj leksikografiji u Bosni i Hercegovini, njenom savremenom stanju i oblicima u kojima se ostvaruje. Riječ je o tekstovima, tačnije popisima riječi koji se predstavljaju kao rječnici, ali u kojima se definicije, odnosno opisi značenja i upotrebe pojedinih izraza po stilu ili sadržaju umnogome razlikuju od definicija kakve su prisutne u konvencionalnoj leksikografiji. Najveći domet alternativne leksikografije u Bosni i Hercegovini predstavljaju tri veća popisa koji su objavljeni kao zasebna knjiga ili kao samostalno veće poglavlje u knjizi. To su *Seksikon* Nenada Veličkovića, *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku* Muhidina Šarića i *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona* nepoznate grupe autora. Predstavljani se rječnici međusobno razlikuju po formi, sadržaju, stilu i veličini, tako da nam omogućavaju dobar uvid u mogućnosti koje imaju djela alternativne leksikografije.

Ključne riječi: rječnik; vrste rječnika; leksikografija; alternativna leksikografija; antirječnik

1. Standardna definicija rječnika jeste da je to “priručnik koji daje popis reči jednog ili više jezika, obično abecednim redom, zajedno s informacijama o njihovoj ortografiji, izgovoru, gramatičkom statusu, značenju, poreklu i upotrebi” (Kristal 1995: 108). Rječnici se općenito doživljavaju kao “spremnici” *informacija o riječima* i kao knjige koje prije svega imaju *praktičnu vrijednost*. “Istraživanja upotrebe rječnika (...) pokazuju da se jednojezički rječnici uglavnom koriste za brze i površne provjere pravopisa i približnog primarnog značenja prije nego radi elaboriranih i pažljivo konstruiranih informacija i suptilnih značenjskih razlika koje su sadržane u većini rječničkih članaka”¹ (usp. Hanks 2016: 94). Henri Béjoint u tekstu “Dictionaries for general users” (2016: 7) duhovito predstavlja *opći rječnik*: “To je jednotomna knjiga koja stoji na polici skoro svake porodice, naša najveća knjiga. To je rječnik koji smo naslijedili od roditelja, koji otvorimo s vremena na vrijeme da provjerimo način pisanja neke riječi ili da igramo skrebl s prijateljima, rječnik koji kupujemo za svoju djecu kad postanu tinejdžeri. To je knjiga s kojom se konsultiramo kad hoćemo da znamo da li riječ pripada jeziku, knjiga koja ima posljednju riječ u vezi s pitanjima upotrebe.” Osim *općih rječnika*, koji su prototip žanra rječnika – “the dictionary” (Ibid.), postoji više drugih vrsta rječnika. Kao kriteriji za klasifikaciju rječnika mogu se izdvojiti *formalna obilježja*, kao što su *veličina* (džepni, kratki, sažeti, stoni, jednotomni, dvotomni, višetomni...) i *širina sadržaja rječnika* (opći, specijalizirani, dijalekatski, onomastički, rječnici kolokacija, frazema, poslovice, žargona, sinonima, posuđenica, neologizama...), potom *sistem organizacije građe* (alfabetski, tematski...), *medij* (rukopisni, štampani, elektronski...), *vrsta informacija koje su stavljene u prvi plan* (ortoepski, pravopisni, etimološki...), *način na koji je građa predstavljena* (objasnidbeni, pedagoški, terminološki...), *jezik* (jednojezički, dvojezički...), *ciljna grupa korisnika* (znanstveni, školski, dječiji, za učenike stranog jezika...) (usp. različite klasifikacije u: Zgusta 1991: 189–210, Hartmann – James 1998: vi–vii, Swanepoel 2003, Šipka 2006: 160–164, Otašević 2014, Otašević 2015).

1.1. Od najstarijih vremena rječnici su nastajali sa svrhom da pružaju konkretne informacije o riječima i da olakšaju sporazumijevanje ili prevođenje. “Bile su to najčešće dvojezične ili poliglotske liste reči namenjene putnicima i misionarima, ili glosari napisani kao pomoć u razumevanju dijalekatskih, stručnih ili retkih reči. (...) Ali nasumične zbirke reči ili glosa nisu rečnici: da bi se nešto moglo smatrati rečnikom, potrebno je da reči budu sistematski organizovane – na primer po alfabetskom principu. (...) Istorija leksikografije počela je pre više od dve hiljade godina, u staroj Kini, Grčkoj i Rimu. Od tada nije bilo razdoblja u kojem

¹ Svi prijevodi sa stranih jezika su autorovi. To u nastavku teksta nećemo posebno naznačavati.

leksikografski rad nije zabeležio izvestan napredak” (Kristal 1995: 110). Kasnije su rječnike počeli izrađivati i timovi stručnjaka, ne samo pojedinci. U rječnike se počelo uključivati i po nekoliko jezika, a od 18. stoljeća počinju se izrađivati i historijski rječnici (usp. Ibid., 111). Upotreba kompjutera i interneta unijela je pravu revoluciju u leksikografiju i umnogome olakšala izradu rječnika.²

1.2. Za rječnike se *obično* ne pomišlja da mogu poslužiti i kao izvor zabave i zadovoljstva. Možda bi se mogao dopustiti izuzetak koji spominju Henri Béjoint (u prethodno citiranom odlomku) i David Crystal da rječnik može imati ulogu “arbitra u nekim igrama reči, na primer u skreblu” (Kristal 1995: 108). Međutim, osim konvencionalne leksikografije i tradicionalno priređenih rječnika, na margini leksikografske produkcije razvija se *alternativna leksikografija*. Pod tim se pojmom podrazumijevaju “aktivnosti koje se odnose na sastavljanje referentnih djela izvan okvira konvencionalne LEKSIKOGRAFIJE. To uključuje rječnike koje su napravili amateri bez pozivanja na profesionalna načela, poput neformalnih internih pojmovnika, kompjuterski kreiranih popisa specijaliziranih riječi ili izraza ponuđenih na INTERNETU, ili čak književnih tekstova koji se maskiraju naslovom RJEČNIK” (Hartman – James 1998: 5, usp. i objašnjenje u: Podhajecka 2009: 161). U leksikografskoj se literaturi za “REFERENTNI RAD koji odstupa od očekivane norme po sadržaju (humor), stilu (satira) ili formatu (nealfabetski poredak)” (Ibid., 6) koristi termin *antirječnik*, a definicija koja je napisana lahkim ili zabavnim stilom naziva se *šaljiva definicija* (usp. Ibid., 69). Alternativna leksikografija, antirječnici i šaljive definicije nisu baš mlada pojava i postoje makar od vremena renesanse, možda i od ranije. Neki od poznatih primjera antirječnika u svijetu su *Anticrusca* iz 1612. godine, čiji je autor Paolo Beni, a u kome se kritizira rječnik koji je iste godine izdala italijanska Accademia della Crusca (usp. Hartman – James 1998: 5), potom *Devil’s Dictionary* Ambrosea Biercea iz 1906. godine³, u kome su različiti pojmovi definirani na duhovit i neobičan način i koji predstavlja oblik društvene kritike, te *The Meaning of Liff* Douglasa Adamsa i Johna Lloyda iz 1983. godine⁴, u kome su kao natuknice nabrojana imena mjesta, mahom iz Britanije, a kao njihova značenja nabrojani su pojmovi kojima u savremenom engleskom nije pridruženo nikakvo ime. Da ilustriramo prirodu knjige *Devil’s Dictionary*, navest ćemo dvije definicije iz nje: “ACADEME n. Antička škola gdje su se predavale etika i filozofija” i “ACADEMY,

² Za više podataka o razvoju rječnika kroz historiju usp. Considine (2016).a

³ Tekst je dostupan na: <https://www.gutenberg.org/files/972/972-h/972-h.htm> u okviru Projekta Gutenberg (postavljeno 26. 7. 2008, posjećeno 21. 12. 2019). Izvorni naslov knjige iz 1906. godine bio je *The Cynic’s Word Book*, i promijenjen je u svim kasnijim izdanjima, uključujući i navedeno iz Projekta Gutenberg.

⁴ Nakon mnogo izdanja i reprinta knjiga se nakon 1990. izdaje pod naslovom *The Deeper Meaning of Liff*.

n. [prema ACADEME] Moderna škola gdje se predaje *football*” (usp. <https://www.gutenberg.org/files/972/972-h/972-h.htm>, posjećeno 21. 12. 2019). Prirodu knjige *The Meaning of Liff*, odnosno *The Deeper Meaning of Liff*, ilustrira definicija: “**Hoddlesdon** (HOD-ulz-dn) n. Šepanje “povrijeđenog” fudbalera natrag u igru kojim izmami aplauz, ali nikog ne prevari” (Adams – Lloyd 1993: 126).

1.3. Ovaj se rad zasniva na hipotezi da u Bosni i Hercegovini postoji kvalitetna alternativna leksikografija, koja nije naročito obimna i nije vidljiva u naučnoj javnosti ili u javnosti uopće. Cilj nam je predstaviti savremeno stanje alternativne leksikografije u Bosni i Hercegovini, naznačiti obrise trendova i prikazati istaknute predstavnike. Zaključke temeljimo na materijalu koji je prikupljen na osnovu praćenja produkcije alternativne leksikografije koje je trajalo duže od deset godina. Ono je uključivalo i pretrage bibliotečkih kataloga i internetske pretrage, pregled štandova na sajmovima knjiga i razgovore sa brojnim saradnicima manje ili više obaviještenim o književnoj i leksikografskoj produkciji. Prikupljeni materijal pokazuje da nijedna metoda prikupljanja ne bi dala dobre rezultate kao što su ih dale sve zajedno, jer je pretraga elektronskog kataloga, naprimjer, efikasna samo ako se traži na osnovu pravih riječi za pretragu. Rječnik koji nije samostalna knjiga, već njen dio – također može ostati neopažen. Napokon, neki rječnici nemaju uredan impresum i CIP i nisu katalogizirani u bibliotekama te se u katalozima ne mogu pronaći ni ako se traže po imenu. Osim svega navedenog, nije uvijek riječ o knjigama i dijelovima knjiga, već o manjim, često i anonimnim, izvorima, poput postera ili kratkih listi na internetu. Nekad se uređeni popisi šaljivih definicija mogu pronaći i na omotima kasete ili CD-a, a nekad se objavljuju na posebnim internetskim stranicama ili stranicama na društvenim mrežama. U nastavku teksta predstaviti ćemo i komentirati zapažene pojave koje pripadaju oblasti alternativne leksikografije, posvećujući naročitu pažnju rječnicima koji su objavljeni u obliku samostalnih knjiga.

2. Na omotima albuma sarajevske rok-grupe Zabranjeno pušenje pojavljuju se popisi “manje poznatih” riječi koje se koriste u pjesmama te njihove neobične i šaljive definicije. Navest ćemo za primjer definiciju riječi *sadaka* na omotu albuma *Agent tajne sile* (1999). Riječ se koristi u sljedećim stihovima:

“Nekome sadaka, nekom geleri u stakla
Ne može se pobjeći od svog komada pakla.”

Kao značenjski ekvivalent tog orijentalizma, osim uobičajene bliskoznačnice *milostinja*, naveden je i izraz ‘humanitarna pomoć’. To je neobično i duhovito

objašnjenje, koje asocira na ratno stanje u Sarajevu početkom devedesetih godina 20. stoljeća i podržava poruku same pjesme. U svakom slučaju, ne može se reći da je objašnjenje pogrešno, premda bi u općem rječniku riječ *sadaka* bila definirana na ovaj način: “**sadaka** <ar.> ž. razg. *ekspr.* milostinja, milodar: *podijeliti ~u*” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1166). Na omotu istog albuma definirano je tridesetak riječi i izraza. Izdvojit ćemo još definicije riječi *bekrija* ‘čovjek koji najnormalnije izlazi iz kafane, a netko mu stane na ruku (alkoholičar)’ i *granap* ‘skraćena od Gradska Narodna Prodavnica (termin iz totalitarnog i nenarodnog režima), danas se koristi za malu prodavnicu’.

Popis na omotu albuma *Fildžan viška* iz 1997. godine ima naslov “Naputak za uporabu”. Na njemu se posebno ističu definicije riječi i izraza koji se odnose na vrijeme socijalizma, kao što su *OUR* ‘Organizacija udruženog rada (nedržavotvorni i nenarodni termin)’, *Goli* ‘Goli otok, “Rekreativni centar” u bivšem sistemu’, *partizani* ‘bad guys po novom’, a Karl Marks i Sandokan predstavljeni su kao ‘heroji samoupravnog socijalizma’.

3. Uz književna djela nerijetko se objavljuju popisi (“rječnici”) manje poznatih riječi i izraza.⁵ U njima “autori polaze od svog jezičkog osjećanja (idiolekta) i često subjektivno interpretiraju semantiku pojedinih leksema” (Muratagić-Tuna 2008: 69). U nekim slučajevima autori se trude da uz knjigu prirede rječnik koji će biti ne samo informativan nego i duhovit. Takav je, naprimjer, rječnik koji je objavljen u knjizi *Došo šejtan u Sarajvo* Elisa Bektaša. Sama knjiga je zbirka kratkih prozних zapisa koje autor određuje kao “hičaje”.⁶ Već naslov rječnika najavljuje nesvakidašnji sadržaj: “riječi koje bi svi trebali znati, al ima nas eto svakakvih”. Značenja riječi većinom su opisana na način koji se inače očekuje u rječnicima manje poznatih riječi u književnim djelima. Tako je *adet* definiran kao ‘običaj, navada u svakodnevnom životu, ali i običajno pravo’, *ahbab* je ‘prijatelj’, *ahdnama* je ‘isprava kojom se dodjeljuju neka prava ili povlastice, povelja’, *džuma* je ‘molitva u džamiji petkom u podne’ itd. (Bektaš 2014: 157). U tim je objašnjenjima ovaj rječnik samo

⁵ Za više podataka o takvim rječnicima v. rad Hasnije Muratagić-Tune “O rječnicima kao dodacima književnim djelima” (2008).

⁶ Spomenute “hičaje” obično počinju riječima “došo šejtan u sarajvo” – u rijetkim slučajevima dolazi u neko drugo mjesto: “zencu”, “srbnije” – a završavaju se riječima “pa ti to sad shvati”. Između je neki sadržaj koji se predstavlja kao poučan. U tekstu se skoro nikako ne koriste velika slova, ni u vlastitim imenicama, ni na početku rečenice, a korištenje *dž* umjesto *đ* i *č* umjesto *ć* veoma je česta pojava. Djelo je, dakle, jedinstveno i po jeziku i po ortografiji. Razlike koje se mogu uočiti između jezika “hičaja” i standardnog bosanskog jezika sistematične su, dosljedne i svrshodne pa u tekstu ne izgledaju pogrešno. Autonomnost ortografije neprestano podsjeća na autonomnost književnog djela i poziva čitaoca da se posveti sadržaju, bez obzira na “školska” jezička pravila, navike i očekivanja. S druge strane, korištenje *dž* i *č* umjesto *đ* i *ć* jednostavan je način da se karikira govor stereotipnih “rođenih gradžana” Sarajeva, koji su česti likovi u “hičajama”.

informativan. Međutim, u mnogim je primjerima i informativan i duhovit. To se najviše ističe u definiranju dijelova Sarajeva te trgovačkih i ugostiteljskih objekata u Sarajevu, što pokazuju sljedeći primjeri:

“**baščaršija** – zanatski i poslovni dio sarajeva u osmanlijsko doba. baščaršija je napravljena tako da se na njoj najkomotnije osjećaju ljudi do metar i šezdeset visine”

“**bibiaj** – bbi, tržni centar u centru sarajeva, popularno mjesto za izlazak rođenih i ostalih sarajlija”

“**egipat** – inače zemlja u sjevernoj africi, ali u sarajevu popularna slastičarna sa dobrom tahan-halvom i sladoledom”

“**ferhadija** – ulica koja vodi od vječne vatre do baščaršije. popularno šetalište, zatvorena je za saobraćaj motornim vozilima, ali to u sarajevu ne znači baš puno”

“**imaret** – narodna besplatna kuhinja uz džamiju, postoji i na baščaršiji, ali tu se besplatno pecivo mora platiti”

“**izlog** – popularno mjesto za izlazak i izlaganje rođenih, ali i drugih finih građana sarajeva”

“**točak** – jedan od drevnih izuma, ali i izvrsna kafana u ulici sime milutinovića sarajlije”

“**vatra** – kao i izlog, popularno mjesto za izlazak i izlaganje rođenih, ali i drugih finih građana sarajeva” (usp. Bektaš 2014: 157–159)

Ovakvim definicijama autor čitaocu predstavlja originalan uvid u značenje pojedinih pojmova.

4. Kraći antirječnici mogu se pojaviti i u neknjiževnim tekstovima koji nisu veličine knjige, a uz to i ne moraju biti postavljeni kao dodaci, već mogu biti ključni strukturni dijelovi tih tekstova. Dva takva popisa pojavljuju se u tekstu *Čudesni svijet tranzicije* Ozrena Kebe (2010). To su *Kratki leksikon samoupravnih fraza i direktiva* i *Kratki leksikon tranzicijskih fraza i direktiva*. Prvi je znatno duži i sadrži dvadeset tri natuknice, a drugi samo četiri. Neki od pojmova opisanih u “samoupravnom” dijelu su: *stvarat ćemo klimu, zauzeti stav, nećemo dozvoliti, uložiti dodatne napore, pozduzeti neophodne mjere (i korake), neprijatelj, radnici seljaci i poštena inteligencija, simpatizeri* i sl. Četiri natuknice iz “tranzicijskog” dijela su *televizijski program; kladionica; mali čovjek, uzor poštenja i antropološka konstanta*. Za ilustraciju stila i sadržaja *Kratkog leksikona samoupravnih fraza i direktiva* navest ćemo sljedeće definicije (Kebo 2010: 411, 412):

“*Radnici, seljaci i poštena inteligencija*: Radnicima i seljacima po ideološkom automatizmu priznavan je status društvenoverificiranih kategorija. Inteligencija je to tek morala dokazati. Budući da intelektualci razmišljaju, da su, dakle, pametni a često i obrazovani, za njih se pretpostavlja da neće odmah prihvatiti vrijednosti socijalizma i revolucije, nego da će ih prvo propuštati kroz intelektualnu prizmu. Pa ako propuštaju, onda nisu pošteni. A ako ne propuštaju, nego ako *vrijednosti* prihvataju odmah, na prvu, dakle bez prizme, onda su pošteni. I mogu od Pokreta dobiti potvrdu o poštenju.”

“*Simpatizeri*: Tamo negdje na sredini puta, između društveno verificiranih članova i imanentno sumnjivih nečlanova, smjestili su se simpatizeri. To su također nečlanovi, ali oni su, ko biva, za *našu* stvar. Kako, to niko nije znao objasniti, ali eto, pikala im se...”

Stil i sadržaj *Kratkog leksikona tranzicijskih fraza i direktiva* ilustrirat ćemo sljedećim definicijama (Kebo 2010: 424, 425):

“*Kladionica*: Kompenzacija najšireg spektra. Za izgubljeni ili nikad nađeni posao, za izgubljenu ili nikad dosegnutu sreću; za usamljenost; za odgovornost; za zaturene iluzije. Nekad smo imali sportsku prognozu, loto i tombolu. Danas je kladionica pregazila sve osim binga, tranzicijske verzije nekadašnje tombole.”

“*Mali čovjek, uzor poštenja*: Ima jedna karakterološka zabluda s kojom bi se stvarno trebalo oštro obračunati. Političar je loš i pokvaren, a takozvani *mali, obični čovjek* – dobar, plemenit, pošten. Žrtva političara. Ovako stoje stvari – mali čovjek je, uz časne izuzetke, slika i prilika političara koji ga predstavlja, samo mu historija, evolucija, tranzicija i život još nisu dali priliku da se istakne.”

Definicije iz oba ova kratka popisa jednake su po stilu, ali one iz “samoupravnog” dijela predstavljaju kritičku analizu *upotreba jezika* specifičnih za doba socijalizma, dok one iz “tranzicijskog” dijela analiziraju društvene, vanjezičke pojave.

5. Internetske pretrage mogu dovesti do različitih opskurnih popisa riječi koji se nazivaju rječnicima i u kojima se može nazrijeti namjera da budu duhoviti, ali u principu ne predstavljaju značajan doprinos kvalitetu alternativne leksikografije. Oni mogu biti složeni u format fotografije (postera), koji se lahko dijeli putem društvenih mreža, ili, pak, objavljeni kao tekst ili dio teksta na nekom portalu. Zbog njihove prirode i namjene takvim je popisima teško utvrditi autora i datum prvog objavljivanja, čak i precizno geografsko porijeklo. Ne može se sa sigurnošću utvrditi

da su nastali u Bosni i Hercegovini, ali sigurno je da vrše određeni utjecaj u “bosanskom dijelu interneta”.

5.1. Primjer takvog popisa je “muško-ženski rječnik”, u čijim se različitim varijantama pojavljuju ženske “interpretacije” izraza koje izgovaraju muškarci i muške “interpretacije” izraza koje koriste žene. Usp. sljedeće primjere iz “ženskog rječnika”: “Da = Ne; Ne = Da; Možda = Ne; Treba mi... = Ja hoću...; Žao mi je. = Teško tebi!; Trebamo razgovarati = Hoću kukat’; Naravno, samo naprijed = Nosi se!; Radi šta hoćeš = Platit ćeš mi kasnije...” i primjere iz “muškog rječnika”: “Da = Da; Ne = Ne; Gladan sam = Gladan sam; Spava mi se = Spava mi se; Umoran sam = Umoran sam; Lijepa haljina! = Dobre noge!; Volim te = ‘Aj’mo u krevet; Dosadno mi je = ‘Aj’mo u krevet...” (<https://vicevi.ba/43138>, posjećeno 14. 12. 2019).

5.2. U isti tip može se ubrojati i “rječnik akademskih naziva”, koji se može pronaći na internetu na više različitih lokacija, čak i u različitim državama. Osvrnut ćemo se ovdje na verziju ovog popisa objavljenu na blogu *Burek* (burek.blogger.ba/arhiva/2010/02/20/2438453, objavljeno 20. 2. 2010, posjećeno 24. 12. 2019) u zapisu pod naslovom *Ko su i zasto su tamo gdje jesu: OD STUDENTA DO DEKANA* (sic). U njemu su definirani pojmovi *student*, *studentica*, *asistent – pripravnik* (sic), *asistent sa magisterijem*, *asistent sa doktoratom*, *docent*, *izvanredni profesor*, *redovni profesor*, *prodekan* i *dekan*. Da ilustriramo njegov stil, navest ćemo tri definicije:

“Student – mlada, a punoljetna, dakle kontroverzna osoba kojoj je rečeno da će uspjeti u životu ako bude učila. Kako u to ne vjeruje, trudi se da što manje uči a što više uspije.”

“Studentica – isto kao student samo mnogo ljepša pogotovo u ljetnom semestru.”

“Prodekan – lice iz posljednje ili pretposljednje kategorije koje se uspavljuje nabranjem imena prethodnih dekana. Želi nešto promijeniti, ali ne zna šta ni

kako, tako da prolazi nezapaženo.”

Važna poruka o prirodi i porijeklu ovakvih rječnika može se iščitati iz *post scriptuma* koji je nakon završetka popisa zapisao administrator bloga: “Ovu zgodnu ‘kruzecnu poruku’ internetom potpisuje dr Faruk Bogunic s Univerziteta u Sarajevu, ako mu je vjerovati (sic)” (burek.blogger.ba/arhiva/2010/02/20/2438453, posjećeno 24. 12. 2019).

6. Razvoj interneta veoma pogoduje razvoju alternativne leksikografije. Danas postoje internetske stranice koje sadrže otvorene rječnike u kojima sadržaj kreiraju korisnici i koji predstavljaju “presjecište jezika mladih i interneta sa semantikom, koji ilustriraju evolutivne procese što stoje iza verbalnog označavanja i njegove

pretpostavljene granice između jezika i nejezika, između ‘smislenog’ i ‘besmislenog’” i koji “demonstriraju kako mladi koriste internet da osvoje pravo na leksikografsku proizvodnju značenja i redefiniiraju proces definiranja” (usp. Smith 2011: 44). Takvi su, naprimjer, američki *Urban Dictionary* ili srbijanski *Vukajlija*. Njihovu ćemo prirodu najbolje ilustrirati primjerima. Usp. sljedeće primjere sa stranice *Urban Dictionary*, koji su citirani u Smith (2011: 44, 47):

“Lexifascist: *An asshole who corrects others’ language. Rather than let slip a mispronounced or misused word, the lexifascist pounces with a correction. Usually this is done with an uppity attitude.”*

“Prescriptibitch: *Someone who is militant about correcting grammar mistakes. Evil. Usually has no friends.”*

“Conclusion: *The place where you got tired of thinking”*

Slični su i primjeri iz *Vukajlije* (posjećeno 4. 10. 2017):

“OnLine lingvista – Osoba koja jedva čeka da vam uleti sa komentom tipa: ‘Poradi na pismenosti’, ‘e nepismeni stvoru onaj’ i ‘mora da nisi bio taj dan u školi’. OnLine lingviste najčešće muče mala slova na početku rečenica, znakovi interpunkcije, ošišana slova kao i redosled reči u rečenici.” (<https://vukajlija.com/online-lingvista>)

“ćirilica – pismo koje se toliko rado upražnjava, da je morao biti donet poseban zakon kako bi se ljudi prisilili da je koriste.” (<https://vukajlija.com/cirilica/62961>)

“ćirilica – to je pismo koje srbi čuvaju i retko ga koriste” (<https://vukajlija.com/cirilica/344650>)

6.1. Internetski otvoreni rječnici mogu u nekim slučajevima biti pokrenuti s unaprijed određenom namjerom i svrhom, a nakon što budu pokrenuti, stavljeni pod kontrolu uredništva, tako da imaju uredan impresum, definicije potpisane pravim imenima, čak i lektore. Takav je, naprimjer, čuveni *Leksikon YU mitologije*. Ideja nastanka ovog leksikona vezuje se za imena spisateljice Dubravke Ugrešić i urednika zagrebačkog magazina *Start* Dejana Kršića i Ivana Moleka, koji su 1989. godine objavili poziv potencijalnim saradnicima za sudjelovanje u ovom projektu, koji je “trebao pružiti odgovor na ‘pitanje jugoslavenskih identiteta’, koje je po riječima inicijatora bilo potrebno istražiti ‘ne samo zbog svijeta već prvenstveno zbog nas samih’” (<http://www.leksikon-yu-mitologije.net/fenomen-leksikon/>, posjećeno 28.

12. 2019). Usljed događaja koji su se zbili nedugo nakon oglašavanja ove inicijative (disolucija SFRJ, agresije, različiti stavovi prema jugoslavenskom naslijeđu), realizacija projekta odložena je za duži period. “No projekt je ipak zaživio, i to u obliku jednog od najranijih domaćih internetskih foruma. U sjedištu zagrebačkog *Arkzina* oformljena je 2001. godine pod vodstvom Dejana Kršića provizorna redakcija i pokrenuta web-stranica leksikon-yu-mitologije.net” (Ibid.). Nakon mnogo pristiglih tekstova i pozitivnih odjeka, *Leksikon* je 2004. godine objavljen i kao knjiga, koju su uredili Vladimir Arsenijević, Đorđe Matić i Iris Adrić, a objavili izdavači Postscriptum (Zagreb) i Rende (Beograd). Prirodu i stil ovog internetskog izvora ilustrirat ćemo sljedećim definicijama (posjećeno 28. 12. 2019):

“Ana voli Milovana – Najpopularnija srpskohrvatska palindromna ili račja rečenica, tj. rečenica koja se jednako čita slijeva nadesno i zdesna nalijevo. U našim enigmatskim listovima objavljeno je još mnogo takvih rečenica, pa i varijacija ove: ‘Anja voli milovanja’, ‘Ana voda Radovana.’” (Jovan Nedić, <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/ana-voli-milovana/>)

“Srpsko-hrvatski / Hrvatsko-srpski – Izumrli jezik najdužeg imena, posebno popularan u SR Bosni i Hercegovini.” (Darko Egersdorfer, <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/srpsko-hrvatski-hrvatsko-srpski/>)

“Neprijatelj nikad ne spava – Politički slogan prerastao u narodnu uzrečicu. Javlja se i u pitalici: ‘Kako prepoznaješ narodnog neprijatelja?’ Odgovor: ‘Po podočnjacima – jer neprijatelj...’” (Dejan Kršić, <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/neprijatelj-nikad-ne-spava/>)

U mnogim definicijama u *Leksikonu* stil je blizak stilu definicija u konvencionalnim rječnicima.

6.2. Nažalost, naše nas istraživanje nije dovelo do saznanja o postojanju rječnika ovih tipova u Bosni i Hercegovini. Navedene smo rječnike predstavili tek da ilustriramo te oblike alternativne leksikografije, za koje se nadamo da će u budućnosti i u Bosni i Hercegovini doživjeti razvoj.

7. U prethodnim dijelovima rada prikazali smo neke oblike alternativne leksikografije koji postoje u Bosni i Hercegovini, bez težnje da budemo iscrpni. Sve su to “usputni”, manje razvijeni i manje značajni oblici alternativne leksikografije. Od njih su značajniji, a i umjetnički i leksikografski mnogo uspjeliji štampani rječnici koji su ili samostalna knjiga ili su samostalna cjelina unutar knjige, tj. samo fizički

nisu samostalna knjiga. Naše nas je istraživanje dovelo do tri takva djela. To su *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku* Muhidina Šarića, *Seksikon* Nenada Veličkovića i *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona* nepoznate grupe autora. Navedeni se rječnici međusobno razlikuju i po formi, i po sadržaju, i po stilu, i po veličini, tako da nam omogućavaju dobar uvid u obavijesni i zabavni potencijal koji ima alternativna leksikografija. U nastavku teksta detaljnije ćemo ih predstaviti.

7.1. Muhidin Šarić: *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku*

Ovaj je rječnik objavljen u Tuzli 2016. godine. Izdavači su mu Lijepa riječ i Bosanska riječ. Knjiga ima 256 stranica, a predgovor je napisao Halid Bulić.⁷ U rječniku je opisano oko hiljadu natuknica, za koje se naslovom sugerira da su “zapretane” riječi. Objasnjene su u obliku pjesme od četiri stiha. Navest ćemo za primjer definiciju “naslovnog” glagola *zapretati*:

“Zapretati, to je glagol
zatvoriti vrlo vješto,
sakriti ga il’ prekriti,
potrpati s lugom nešto.”
(Šarić 2016: 248)

Definicije i sinonimi uglavnom su pouzdani, nisu opterećeni gramatičkim odrednicama, a veoma rijetko u opisu riječi daju se naznake o etimologiji, naprimjer:

“Alas znači ribar,
riječ što je sama
s ribarima iz Mađarske
doplovila k nama.”
(Šarić 2016: 15)

“Auf stiže iz Njemačke
u moj, u tvoj, rodni kraj,
kod nas znači: diži nogu,
idi gore, ili ustaj.”
(Šarić 2016: 17)

⁷ Predgovor je objavljen i u magazinu za jezik i književnost *Lingvazin* (VI/1, str. 28–29), usp. Bulić 2016a.

“Burazer je riječ perzijska,
preko Turske stigla k nama,
sinonim je za tvog brata
što ti ga je dala mama.”
(Šarić 2016: 39)

Navedeni primjeri omogućuju površan uvid u kvalitet i procjenu mogućnosti primjene ovog rječnika u stihovima. Budući da je ovaj rječnik opširno prikazan u: Bulić 2016 i Bulić 2016a, nećemo ga ovdje detaljnije predstavljati.

7.2. Nenad Veličković: *Seksikon*

7.2.1. Naslov *Seksikon* slivenica je riječi *seks* i *leksikon*. Taj naslov u pravom smislu odražava sadržaj knjige, jer je knjiga ustvari rječnik pojmova koji se tiču ljudske spolnosti, ali članci nisu napisani naučnim stilom, već književnim, sa mnogo intertekstualnih veza.

7.2.2. *Seksikon* je prvi put objavljen 1998. godine kao samostalna knjiga, a drugi put je uklopljen u svojevrsnu trilogiju nazvanu *Viva Sexico*, koja se sastoji od tri dijela: *Cosmoboy*, *Seksikon* i *Sekspresionizam*. U dijelu *Cosmoboy* autor ismijava ženske magazine, a u dijelu *Sekspresionizam* analizira neke od najpoznatijih aktova u historiji slikarstva. Trilogija je objavljena 2006. godine u Sarajevu, a izdavač je bio Omnibus. Podaci koji se ovdje navode zasnivaju se na tom drugom izdanju, tačnije njegovu reprintu iz 2009. godine.⁸

U drugom izdanju *Sexikon* je definiran na sljedeći način:

“SEXIKON, naziv prvog izdanja ove knjige, objavljenog prije osam godina, koje je htjelo biti i poučno i zabavno, ali su se cilj i metod brkali, pa je čitalac često ostajao zbunjen (treba li se smijati?) i nesiguran (istina, ili šala?) Kad su izbačeni vicevi, dosjetke i drugi zabavljajući ukrasi nebitni za svrhu cijelog posla, nastala je ova sasvim nova i drugačija knjiga, koja je srednji dio trilogije VIVA SEXICO.” (Veličković 2009: 291)

7.2.3. Iako knjiga izgleda u prvi mah isključivo zabavna, autor navodi opširnu literaturu na koju se oslanjao prilikom pisanja teksta. Literatura pokriva oblasti medicine, historije, antropologije, religije, a uključuje i velike enciklopedije i opće rječnike te *Wikipediju* (usp. Veličković 2009: 292–293). U *Seksikonu* je opisano preko

⁸ U primjerku koji smo koristili u istraživanju u CIP-u je naznačena 2006. godina, a na dva mjesta na početku knjige 2009. U ovom ćemo tekstu uz citate i upućivanja na knjigu navoditi 2009. godinu.

200 natuknica, koje uključuju *abortus*, *afrodizijak*, *blud*, *brak*, *erotiku*, *feminizam*, *grieh*, *pornografiju*, *spolne bolesti* itd.

7.2.4. Pri obradi pojedinih natuknica članci su razvijeni u veoma široke i razrađene naracije, a nekad se kao objašnjenje za neki stav navodi cijeli dijalog, mala drama. U skoro svakom članku ima mnogo ironije, iz koje se najbolje može iščitati ideja članka ili cijelog *Seksikona*.

Za ilustraciju ćemo navesti obradu natuknice *abortus*.

“ABORTUS, koji se u primitivnim sredinama mozga smatra najsigurnijim sredstvom kontracepcije, jeste željeni prekid neželjene trudnoće mehaničkim putem...

Abortus je bolan i rizičan, izmuči tjelesno i duševno, uvijek ženu a rjeđe muškarca pa je u njenom interesu da djeluje preventivno; za početak, da prekine s partnerom koji smatra da kontracepcija nije i muška briga.” (Veličković 2009: 175)

To je početak članka *Abortus*. U nastavku se govori o kaznama za izazivanje abortusa u prošlosti te nastavlja:

“Abortus, za razliku od pobačaja, nikad nije spontan, a takvom (nespontanom) suprotstavlja se crkva, koja smatra da žena nema pravo sama donositi odluku o prekidu trudnoće; drugačije rečeno, da je kao trudnica u tom pitanju ravnopravna sa udruženjima koja bacaju bombe na ordinacije za abortuse, pokazujući spremnost i odlučnost ubiti majku samo da bi je spriječili da abortira.” (Veličković 2009: 176)

Kritika crkve i vjerskih učenja nisu rijetki ni u ostalim člancima. U vezi s tim autor u članak o abortusu uvodi nove navodne dokaze o štetnosti abortusa, pripisujući otkriće tih dokaza liku koga naziva *Njakonja fra Brne* (usp. *Bakonja fra Brne*, lik iz istoimenog romana Sime Matavulja, *Njakonja* – upućuje na *njakanje* magarca):

“U cilju afirmacije negacije abortusa naš *Njakonja fra Brne* namjerava časove vjeronauke u školama pojačati novim dokazima da:

Namjerni je pobačaj pred Bogom podbačaj

Dokaz prvi: Originalni filmski snimci iz vremena svrgavanja diktatora u Novom Svijetu tokom 16. stoljeća. Na snimcima su žene iz plemena Maja i Inka,

na kojima vračevi vrše abortus. Zbog abortusa je natalitet Maja i Inka opao, i sada ih više nema. To se dogodi svakom narodu koji blagonaklono gleda na abortus.

...

Dokaz treći: Stanovnici sela Gernika također su imali liberalan stav prema odbacivanju ploda utrobe svoje. A kada su avioni iznad njihovog sela odbacili plod utrobe njihove na njih, shvatili su koliko su griješili.

...

Dokaz peti: Bosanske žene bogumilske vjeroispovijesti koristile su razne ljekovite trave za prekidanje trudnoće. Na kraju su prekinule kontinuitet bosanske državnosti. Eto kuda vodi abortus: tisućljetnoj povijesnoj obespučenosti!”

(Veličković 2009: 176–177)

Kako vidimo, u članku nije zanimljiva samo kritička analiza diskursa koju autor vrši, već i jezička sredstva kojima to postiže. Riječ *obespučenost* sadrži spoj osnova *puk* i *bespuće*:

Bespuće, obespučenost < bez puta

Puk, obespučenost < bez puka (naroda)

Sedmi je dokaz protiv abortusa “Stenogram koji prethodi Sokratovom samoubistvu zbog neuspjeha u osporavanju afirmacije negacije abortusa”. To je dijalog između Sokrata i Njakonje. Dijalog je malo duži pa ga nećemo navesti u cijelosti, ali je za ilustraciju ideje dovoljan njegov završetak. Dijalog je doveo do stava da žena može abortirati ako je plod slab ili nerazvijen te da je ljekar pozvaniji da joj to omogući nego svećenik, a da je i to volja Božija.

“*Sokrat:* Hoće li to biti njena odluka, ili Njegova?

Njakonja: Njegova.

Sokrat: Čijom voljom dakle žena abortira, svojom ili Njegovom?

Njakonja: Njegovom.

Sokrat: Pa ko se onda protivi volji božijoj? Žena koja je ispunjava, ili Crkva koja je zabranjuje?

Njakonja: Ona.

Sokrat: Crkva?

Njakonja: Žena.”

(Veličković 2009: 181)

Svođenjem na protivrječnost autor kritizira zabranu abortusa, a u ostalim člancima i razne druge zabrane ili kulturne obrasce.

7.2.5. Objašnjavajući neke pojmove, autor ukazuje i na pojedine političke pojave i usput ih kritizira, iako na prvi pogled nemaju veze sa seksualnošću. Tako, naprimjer, uz natuknicu *brak* navodi da se s njom povezuju i *brakorazvodna parnica*, *brakolomstvo*, *brako-prikolica* i *celibat*. Na tom mjestu objašnjava pojam *celibat* i tumači ga kao “*bezženstvo, bezbračnost, zabrana ženidbe sveštenicima, ideja koja se razvila iz vjerovanja da su ‘žena u cijelosti, a muškarac od pojasa naniže đavolove tvorevine’*” (Veličković 2009: 190). Nakon navođenja mišljenja nekih crkvenih autoriteta, po kojima je spolni odnos prljav i ponižavajući, autor ih sumira u duhovitu doskočicu: *Celibatina je iz raja izašla*. To je kombinacija izreke: *Batina je iz raja izašla* i riječi *celibat*. Potom nastavlja razrađivati ideju:

“Ljudima koji griješe teže je ući u raj, pa celibat povećava šanse za prijem, što je, naravno, teološka pretpostavka. Ali je ontološka činjenica da su države u čijim crkvama propovijedaju neženje lakše i brže primane u Evropsku uniju (Češka, Mađarska, Poljska, Slovenija...)” (Veličković 2009: 190–191)

7.2.6. U nastavku ćemo više govoriti o jezičkim sredstvima kojima se postiže zanimljivost opisa i zadržava pažnja čitalaca, a manje o idejama koje se zastupaju. Među tim su sredstvima naročito važni neologizmi ili, kako ih autor naziva *izmišljenice*, a među njima najviše slivenice. Jedna od njih je i *afrospustijak*, što je suprotno od *afrodizijak*, odnosno “tvar koja smiruje i uspavljuje spolnu želju” (Veličković 2009: 182).

U *Seksikonu* se koristi i jedna originalna skraćunica – *imd.*, što znači ‘i mnogi drugi’, a koristi se na kraju nabranja poznatih historijskih ličnosti koje su bolovale od sifilisa (usp. Veličković 2009: 294).

Često se proces slivanja primjenjuje na sintagme (najčešće na ustaljene konstrukcije i termine), a ne samo na riječi. Primjer te pojave je ime *Njakoña fra Brne*. Takav je i primjer *spojni organ* – organ koji je izložen uzročniku spolno prenosive bolesti, naprimjer sifilisu: “(Osim spolovila to mogu biti i usta ili anus.)” (Veličković 2009: 294).

Ponekad se slivanje primjenjuje na cijelu rečenicu, kao u spomenutom primjeru: *Celibatina je izašla iz raja*.

U *Seksikonu* ima i pogrešnih etimologija, ali i one služe izazivanju komičnih efekata ili su poticaj za nove neologizme, naprimjer:

“*Preljuba*, pojam izveden iz riječi prevara i riječi ljubav, u značenju prevara u ljubavi, ali se u praksi uglavnom koristi u značenju prevara u braku, za što bi bolja riječ bila *prebraka*.” (Veličković 2009: 244)

U vezi s preljubom je i *ljubavni trokut*, prilikom čijeg definiranja autor posredno kritizira dvostruke standarde u vezi s muškom i ženskom preljubom:

“*Ljubavni trokut*, netačan ali opšteusvojen izraz za tri osobe od kojih je jedna preljubna. Pravilnije bi bilo reći ljubavni kut, gdje bi tjeme kuta bila preljubna osoba, a druge dvije bile kraci ugla. Osoba koja je liniji dodala još jednu dimenziju naziva se ljubavnik ili ljubavnica. Za ljubavnika se u narodu obično pretpostavlja da je potentan, šarmantan, i obdaren, a za ljubavnicu da je kurva.” (Veličković 2009: 245)

U opisu riječi *ljuba* kritizira se epski kulturni kod:

“*Ljuba, ljubovca*, je naziv za, najčešće bezimenu, vjernu suprugu epskog junaka, čija se eventualna preljuba kažnjava drastično – smrću. Izuzetak je *ljuba Banović Strahinje*, ali je tu pjesmu Vuk zapisao od pijanca Milije, pa se treba uzeti s rezervom.” (Veličković 2009: 246)

7.2.7. Na kraju trilogije autor je dodao i *Auto(r)interpretaciju* i u njoj pojasnio razloge zašto je koristio baš takve forme i stil: “Tekst koji se zalaže za slobodu u izražavanju seksualnosti može, i čak mislim da je poželjno, pokazati slobodu i u korištenju jezika” (Veličković 2009: 387), priznajući i da veliki broj “izmišljenica” može izgledati maniristički, ali da se to u novim izdanjima može izmijeniti.

7.3. *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona*

7.3.1. *Ero Gag* je naziv internetske (<http://erogag.com/>) i Facebook stranice (<https://www.facebook.com/erogag/>) koje su posvećene uglavnom zabavnim i satiričnim sadržajima, poput objavljivanja satiričnih, lažnih vijesti i zabavnih definicija pojedinih jezičkih izraza. Uz to se na njima i reklamiraju majice na kojima su odštampani ti izrazi, a otkad je 2016. godine određen broj definicija sakupljen u mali rječnik, putem tih se stranica reklamira i prodaje i taj rječnik.⁹

⁹ Posjete navedenim internetskim lokacijama u decembru 2019. godine pokazuju da je funkcija internetske stranice postala skoro isključivo reklamiranje i distribuiranje rječnika i majica, a namjena Facebook stranice

7.3.2. Puni je naslov rječnika *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona*. Na naslovnici nema imena autora. U predgovoru se navodi samo da je knjiga “produkt suradnje istinskih zaljubljenika u Hercegovinu, njene ljude, običaje i naravno, jezik koji predstavlja bogat odraz načina života” (str. 5). Priređivači teže da predstavljaju knjigu kao narodno blago: “Pravi autori su moja prababa, baba, vaša prababa, baba, mama, stric, djed, otac, mi sami, mi smo autori svega ovoga”, rekao je jedan od promotora (Boris Čerkuć, urednik na Radiju Dobre vibracije) na promociji u Mostaru 25. 10. 2016. (snimak dostupan na: <https://www.jabuka.tv/predstavljen-erogag-ov-rjecnik-mala-zbirka-hercegovačkog-zargona/>, posjećeno 4. 10. 2017).

7.3.3. Zbirka sadrži preko 200 definicija. Čini se da se mnoge riječi unutar zbirke ne mogu ni smatrati žargonizmima, već više dijalektizmima, a za većinu se ne može reći ni da su tipični samo za Hercegovinu. Definicije nisu poredane po abecedi, već su razvrstane u nekoliko skupina, koje su naizgled tematske, ali je povezanost među natuknicama unutar skupina prilično slaba. Prema riječima priređivača, oni se nadaju da su “dali bar mali doprinos očuvanju određenih riječi i izraza” (str. 5). Na kraju predgovora priređivači pišu: “Međutim, najviše od svega se nadamo da smo Vam bili sunčana strana dana, podsjetili na neke osobe ili događaje te da Vam na ovaj način pokušamo unijeti dašak Hercegovine gdje god se nalazili” (str. 5).

7.3.4. Kad se ukupna predstavljena leksika i predgovor uzmu u obzir, stječe se dojam da je glavna svrha rječnika (osim komercijalnih razloga) izazivanje svojevrsnog regionalnopatriotskog osjećanja među ljudima koji opisane izraze prihvaćaju kao svoje, konkretno, među Hercegovcima, bilo onima koji žive u Hercegovini ili onima koji više ne žive u njoj, ali za njom osjećaju nostalgiju.

7.3.5. Tim dvjema skupinama upućena su i dva predgovora. Prvi je naslovljen *Za one koji misle da tuđe sunce ne grije kao naše* (str. 5), a drugi *Za one koji misle da tuđe sunce grije bolje nego naše* (str. 7). Drugi je predgovor napisan na njemačkom jeziku, iako naslov glasi ovako kako je ovdje navedeno.

7.3.6. Natuknice su unutar zbirke podijeljene u grupe na sljedeći način: *Priroda i društvo*, *Filozofija života*, *Zdrava prehrana za nju i njega*, *Lingvistički obrat*, *Na rubu teologije* i *Crna kronika*. Više od 90% opisanih riječi ne tiču se isključivo Hercegovine, već cijele Bosne i Hercegovine, a nekad iste denotacije i konotacije imaju govornici u susjednim državama.

Za nas su najznačajniji pojmovi iz skupine *Lingvistički obrat* i pojedine riječi iz drugih skupina. Tako ćemo, naprimjer, u skupini *Priroda i društvo* izdvojiti riječ

ostala je manje-više ista kao i ranije, u vrijeme izdavanja *Zbirke* (2016). Na tragu *Zbirke* iz 2016. godine, objavljena je *Mala zbirka hercegovačkog žargona dvica* (2018), koju nismo razmatrali u ovom radu.

škafišnjak, koja “ne znači apsolutno ništa, koju je (bilo) teško izgovoriti i koja, osim pokušaja izgovora, nema nikakvu drugu upotrebu u našem jeziku” (str. 11). U istoj je skupini i riječ *đaka*, koja ne pripada leksici standardnog jezika, čija definicija glasi:

“Jedinstvena vrsta ljudi koji žive na teritoriju općine Čapljina. Prepoznatljivi su po svom unikatnom dijalektu i ponašanju, koje je inače atipično za područje Hercegovine. Riječ, prema legendi, vuče korijen od riječi *Rođak*, koja je šatrovački izvedena u *đakRo*. Daljnom jezičnom mehanizacijom čapljinskih jezikoslovaca nastala je riječ *đaka* koja je postala globalni sinonim za svakog Čapljinca.

Fraza olakšava komunikaciju, jer su sve nepoznate osobe *đake*, pa tako ukoliko ti netko/nešto treba, samo kažeš: *Halo, đaka!*” (str. 19)

U ovom objašnjenju možemo vidjeti naznake dijalektologije, antropologije, fantastične etimologije i sociolingvistike, ali ipak, ne možemo reći da se objašnjenje odlikuje naučnošću. Tome svjedoči i korištenje termina *fraza* za jedinicu koja je samo *riječ*.

Pogledajmo sljedeće definicije:

To – “Pokazna zamjenica kojom roditelji svojoj djeci, u negativnom kontekstu, dodjeljuju animalni i neljudski epitet zbog nedoličnog ponašanja.

To vazda negdje skita. To uvijek po svom. To ne zna pospremit za sobom.” (str. 22)

Riječ je o veoma raširenoj i zanimljivoj upotrebi riječi *to*, koja se rijetko navodi i u boljim konvencionalnim rječnicima.

Isti si ćaća – “Posljednji stupanj komparacije pridjeva *loš* po majčinskoj metodi.” (str. 26)

Ja od jutros nisam stala – “Mjerna jedinica rada izražena kao posljednji stepen komparacije pridjeva *umoran* s priljevima bijesa i histerije.” (str. 31)

Sine! – “Vokativ jednine imenice *kći*, koji očevi koriste za dozivanje svojih potomaka ženskog spola.” (str. 111)

De nemoj! – “Oksimoron svjetske lingvistike kojima (*sic!*) se u jednoj rečenici isprepliću afirmacija i negacija.” (str. 119)

Sovim – “Univerzalni alat za rješavanje svih problema. *Jes probala sovim?*” (str. 121)

Sonim – “Univerzalni alat koji se koristi za rješavanje problema kada ne ide sovim.

Ma probala sam sovim.

A jes probala sonim?" (str. 122)

Priredivači su se koristili i lingvističkom terminologijom, ali ne uvijek vješto i ispravno. Ipak, u velikom broju definicija postigli su duhovite efekte. Većina članaka predstavljaju precizne analize diskursa, koje, opisujući jezik, govore mnogo o onima koji se njime koriste.

8. Oblici alternativne leksikografije koje smo dosad predstavili raznoliki su i pogledu medija na kojima se ostvaruju i po formatu i po mikrostrukturi članaka i po stilu definiranja. Dok su definicije sa spomenutih muzičkih albuma ili glosari nepoznatih riječi u knjigama zaista povezani s onim o čemu se govori na albumima i u knjigama, otvoreni internetski rječnici čije sadržaje kreiraju korisnici interneta predstavljaju pogodno mjesto da se kreatori našale ili da kritiziraju jezičke norme i navike te korisnike jezika uopće. Oni mogu kritizirati, ali i podržavati različite ideologije koje se odražavaju u upotrebi jezika, a mogu i sami sudjelovati u kreiranju značenja postojećih riječi ili stvaranju novih riječi.

Kraći popisi riječi poput spominjanih “muško-ženskog” i “žensko-muškog” rječnika ili “rječnika akademskih zvanja” slični su prethodnima, jedino im nedostaje otvorenost, odnosno nisu zamišljeni da ih mogu dopunjavati drugi korisnici interneta.

Napokon, potpuno oblikovana djela alternativne leksikografije poput *Rječnika zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku*, *Seksikona* ili *Male zbirke hercegovačkog žargona* po stilu i kvalitetu teksta mogu se svrstati u književnu produkciju koja se odlikuje istovremenom zastupljenošću zabave i pouke. Prilikom razmatranja njihova statusa unutar leksikografije ili književnosti, treba uzeti u obzir i činjenicu da ova djela svoje autore i priredivače nikako ne bi mogla učiniti leksikografima, već samo književnicima ili, eventualno, zabavljačima.

Čini se da je jedino što djela alternativne leksikografije drži na okupu činjenica da se razlikuju od djela konvencionalne leksikografije i redovno prisustvo – boljeg ili slabijeg – humora.

8.1. Da bismo provjerili kako čitaoci doživljavaju alternativnu leksikografiju u odnosu na konvencionalnu, anketirali smo grupu od stotinu studenata filoloških odsjeka Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Na anketnom listiću navedeno je šesnaest rječničkih članaka, uglavnom potpunih, rijetko skraćenih. Osam ih je iz djela alternativne leksikografije: *zapretati*, *burazer* (Šarić 2016: 248, 39), *preljuba*; *ljuba*, *ljubovca* (Veličković 2009: 244, 246), *krkan*, *čovjek* (*Mala zbirka hercegovačkog*

žargona, str. 21, 25), *baščaršija, egipat* (sic) (Bektaš 2014: 157). Nakon svakog od ovih članaka naveden je i odgovarajući članak iz *Rječnika bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1498, 101, 1012, 610, 556, 143, 51, 259). Uz svaki članak postavljen je isti zadatak – zaokružiti slovo ispred odgovora koji ispitanici smatraju odgovarajućim:

“Osnovna karakteristika ovog odlomka teksta jeste da je

a. informativan. b. zabavan. c. informativan i zabavan. d. Nemam mišljenje.”

Pretpostavka nam je bila da će većina odgovora uz definicije iz alternativne leksikografije biti “zabavan”, a da će uz kontrolne definicije iz *Rječnika bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010), kao predstavnika konvencionalne leksikografije, dominirati odgovor “informativan”.

8.2. Rezultati ankete predstavljeni su u Tabeli 1. Statistički važniji rezultati istaknuti su boldom.

	Alternativna leksikografija				Konvencionalna leksikografija			
	Informativan	Zabavan	Informativan i zabavan	Nemam mišljenje	Informativan	Zabavan	Informativan i zabavan	Nemam mišljenje
zapretati	7	10	70	13	81	2	11	6
burazer	9	14	73	4	73	4	14	9
preljuba	44	11	30	15	74	6	9	11
ljuba	44	7	32	17	76	5	13	6
krkan	25	24	34	17	72	8	10	10
čovjek	38	21	29	12	76	4	14	6
Baščaršija	26	28	38	8	77	5	11	7
Egipat	21	20	48	11	79	2	10	9

Tabela 1.

Analiza rezultata pokazuje da su definicije iz rječnika koji predstavlja konvencionalnu leksikografiju dominantno doživljeni kao “informativni” – uvijek preko 70% – a ostale su vrijednosti prepoznate znatno manje. Među njima se opet ističe “informativan i zabavan”.

S druge strane, tekstovi alternativne leksikografije pokazuju raznovrsnije rezultate. Kod svih analiziranih riječi vrijednost “zabavan”, čiju smo dominaciju pretpostavili prije istraživanja, zastupljena je sa manje od 30%, dok je udio *informativnog*, bilo u obliku isključive vrijednosti “informativan” ili mješovite vrijednosti “informativan i zabavan”, znatno veći od očekivanog.

Općenito gledano, vrijednost “informativan i zabavan” dominira u ocjeni svih analiziranih tekstova alternativne leksikografije i kreće se u granicama od 29% do 73%, dok su isključive vrijednosti “informativan” i “zabavan” zastupljene ili približno jednako ili uz dominaciju vrijednosti “informativan”. To nas ohrabruje na zaključak da se ovakvi tekstovi ne moraju koristiti samo za šalu i zabavu. Mogu se upotrijebiti kao sredstvo putem koga će se značenja riječi i izraza opisanih u njima približiti široj publici na zabavan način, a mogu biti i pomagalo za motivaciju u nastavi i sl., s tim što se, naravno, tačnost informacija ne smije prepustiti slučaju.

Razlike u brojčanim vrijednostima koje se pojavljuju uz različite natuknice ili natuknice iz različitih izvora u skladu su s raznovrsnošću stilova i tema zastupljenih u analiziranim tekstovima. Tako se, naprimjer, zastupljenost vrijednosti “informativan” od 44% uz članke *preljuba* i *ljuba* iz *Seksikona* sasvim uklapa u globalnu namjeru tog izvora.

9. U ovom smo radu predstavili stanje alternativne leksikografije u Bosni i Hercegovini u savremenom trenutku. Naglasak u opisivanju stavili smo na najznačajnije proizvode ovog oblika leksikografije – rječnike koji su objavljeni kao samostalne knjige ili nezavisne cjeline unutar knjiga: *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku* Muhidina Šarića, *Seksikon* Nenada Veličkovića i *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona* nepoznate grupe autora. Ovi su rječnici različiti po stilu i globalnoj ideji koju zastupaju, ali su definicije u svakom od njih oblikovane na nesvakidašnji način, drukčije u odnosu na definicije iz tradicionalnih rječnika nastalih u okviru konvencionalne leksikografije. Cilj je ovog rada bio da osvijetli trenutno stanje u bosanskohercegovačkoj alternativnoj leksikografiji i postavi osnovu za njeno dalje proučavanje. Nadamo se da će rad doprinijeti vidljivosti djela alternativne leksikografije u bosanskohercegovačkoj lingvistici te pomoći da veću pažnju takvim djelima posvete historičari i teoretičari književnosti i književni kritičari.

IZVORI I LITERATURA

1. Adams, Douglas, John Lloyd (1993), *The deeper meaning of liff: a dictionary of things there aren't any words for yet – but there ought to be*, Harmony Books, New York
2. Béjoint, Henri (2016), "Dictionaries for General Users: History and Development; Current Issues", in: Philip Durkin (ed.), *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford University Press, New York, 7–24.
3. Bektaš, Elis (2014), *Došo šejtan u Sarajvo*, Šahinpašić, Sarajevo
4. Bulić, Halid (2016), "Rječnik zapretanih riječi – rječnik za čitanje", u: Šarić, Muhidin (2016), *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku*, Lijepa riječ, Bosanska riječ, Tuzla, str. 5–8.
5. Bulić, Halid (2016a), "Muhidin Šarić – Rječnik zapretanih riječi" (prikaz), *Lingvazin* IV/1, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 28–29.
6. Considine, John (2016), "A Chronology of Major Events in the History of Lexicography", in: Philip Durkin (ed.), *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford University Press, New York, 605–615.
7. Durkin, Philip (ed.) (2016), *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford University Press, New York
8. *Ero Gag: Mali rječnik hercegovačkog žargona* (2016), erogag.com
9. Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
10. Hartmann, Reinhard R. K., Gregory James (1998), *Dictionary of Lexicography*, Routledge, London, New York
11. Kebo, Ozren (2010), "Čudesni svijet tranzicije", *Sarajevske sveske* 27–28, Sarajevo, 407–425.
12. Kristal, Dejvid (1995), *Kembrička enciklopedija jezika*, preveli Gordana Terić, Boris Hlebec, Mladen Jovanović, Đorđe Vidanović, Maja Danon, Ivana Trbojević, Slobodan Đorđević, Nolit, Beograd
13. Muratagić-Tuna, Hasnija (2008), "O rječnicima kao dodacima književnim djelima", *Zbornik radova sa VII lingvističkog skupa Boškovićeve dani*, CANU, Podgorica, 81–103.
14. Otašević, Đorđe (2014), "Tipologija rečnika srpskog jezika I (teorijski okvir)", *Naš jezik* XLV/1–2, Beograd, 29–48.
15. Otašević, Đorđe R. (2015), "Tipologija rečnika srpskog jezika II (Lingvistički parametri)", *Naš jezik* XLVI/1–2, Beograd, 17–33.

16. Podhajecka, Mirosława (2009), "Historical Development of Lexicographical Genres: Some Methodological Issues", in: R. W. McConchie, Alpo Honkaponhja, Jukka Tyrkkö (eds), *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)*, Cascadilla Proceedings Project, Somerville, MA, pp. 153–170.
17. Smith, Rachel E. (2011), "Urban dictionary: youth slang and the redefining of definition", *English Today* 108, Vol. 27, No. 4 (December 2011), pp. 43–48.
18. Sterkenburg, Piet van (ed.) (2003), *A practical guide to lexicography*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia
19. Swanepoel, Piet (2003), "Dictionary typologies: A pragmatic approach", in: Piet van Sterkenburg (ed.), *A practical guide to lexicography*, John Benjamins Publishing Company Amsterdam, Philadelphia, 44–69.
20. Šarić, Muhidin (2016), *Rječnik zapretanih riječi i izraza u bosanskom jeziku*, Lijepa riječ, Bosanska riječ, Tuzla
21. Šipka, Danko (2006), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Matica srpska, Novi Sad
22. Veličković, Nenad (2009), *Viva Sexico*, Omnibus, Sarajevo
23. *Vukajlija*, <https://vukajlija.com/>
24. Zgusta, Ladislav (1991), *Priručnik leksikografije*, 1. izdanje, preveo Danko Šipka, "Svjetlost", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo

ALTERNATIVE LEXICOGRAPHY AND ANTIDICTIONARIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

The present paper discusses alternative lexicography in Bosnia and Herzegovina, its current state and the forms in which it is manifested. These are the texts, that is, lists of words that are named or organized as dictionaries, but in which the definitions and descriptions of the meanings and usages of particular terms are very different by style or content from the definitions presented in conventional lexicography. The most representative works of alternative lexicography in Bosnia and Herzegovina are three larger wordlists that have been published as a separate book or as larger book chapters. These are Nenad Veličković's *Seksikon*, Muhidin Šarić's *Rječnik zapretanih riječi u bosanskom jeziku* and *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona* by an unknown group of authors. *Seksikon* defines the terms related to human sexuality in a humorous way, while at the same time criticizing different stereotypes and prejudices related to sexuality. The definitions in the book *Rječnik zapretanih riječi u bosanskom jeziku* are rhymed quatrains which, in entertaining style, explain the meaning of some regionally specific words or archaisms, or words "covered by the ashes (of oblivion)" (an approximate meaning of *zapretan*). The book *Ero Gag: Mala zbirka hercegovačkog žargona* defines words from a variety of thematic groups that are claimed to belong to the Herzegovinian jargon, though many of them are also used in conversational style outside Herzegovina. The presented dictionaries differ in form, content, style and size, so that they give us a thorough insight into the potential of alternative lexicography. The main aim of the paper is to shed light on the current state of the alternative lexicography in Bosnia and Herzegovina and to lay the groundwork for its further study.

Key words: dictionary; types of dictionaries; lexicography; alternative lexicography; antidictionary

Adresa autora

Author's address

Halid Bulić

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

halid.bulic@ff.unsa.ba